

CHARACTERISTICS OF THE DEVELOPMENT OF FINE ARTS IN CENTRAL ASIA IN THE MIDDLE AGES

Kasimjon Abdurakhmanov Abduhalimovich

Kokan State Pedagogical Institute

National Faculty of Crafts and Applied Arts,

2nd year student of fine arts and engineering graphics

ANNOTATION

This article talks about the history of the development of fine art in Central Asia, the attention paid to art during the period of Amir Temur, especially the art of miniatures, and the miniatures used in the works.

Keywords: national art, small compositions, harmony of lines, "Zafarnama", Abul Hayya, red and black circles.

O'RTA ASRLARDA MARKAZIY OSIYODA TASVIRIY SAN'AT RIVOJLANISHINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Qosimjon Abduraxmonov Abduhalimovich

Qo'qon davlat pedagogika inistituti

Milliy hunarmadchiliga va amaliy san'at fakulteti,

Tasviriy san'at va muhandislik grafikasi yo'nalishi 2- kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O`rta Osiyoda tasviriy san`at rivojlanishi tarixi, Amir Temur davrida san`atga xususan miniatura san`atiga qaratilgan e`tibor, asarlarda ishlangan miniaturlar haqida so`z yuritiladi

KALIT SO`ZLAR: milliy san`at, kichik kompozitsiyalar, chiziqlar uyg'unligi, «Zafarnoma», Abul Xayya, qizil va qora doiralar

KIRISH

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda milliy o'zlikni anglash, ko'p asrlik an'ana va urf-odatlar, din va adabiyot qayta tiklandi, milliy san'at va madaniyatning turli yo'nalishlari rivojlanmoqda. Bu davrda o'zbek tasviriy san'ati har bir rassomning ijodiy qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirish va namoyon etish uchun keng imkoniyat yaratdi. Respublikamizda milliy san'at madaniyatiga munosib hissa qo'shayotgan

International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Education and Science

Hosted Online from Warsaw, Poland on October 10th, 2022.

www.conferencepublication.com

asarlar yaratilmoqda. Ularning aksariyati keng e'tirofqa sazovor bo'lib, davlatimiz tomonidan yuksak baholandi. San'atimizning tarixiy rivojida uzviylik asosida hayotimizning chuqur bilimlari, o'zbek klassikasida aks ettirilgan an'analarni ijodiy o'zlashtirish asosida har bir narsa chinakam go'zal bo'lib dunyoga keladi.

Jahon xalqlari tarixiy – madaniy tamaddunida xalq hunarmandchiligi, amliy san'at memorlik, ayniqsa, tasviriy san'ati turlarining keng rivojlanishi muhim rol o'ynagan. O'rta osiyoda qadimdan tasviriy san'at turlari rivojlanishi muhim ahamiyat kasb etgan. Aytish mumkinki, Tosh asri, ibtidoiy jamoa davri yoki Qadimgi dunyo davrlarida xam tasviriy sana'tning oziga xos, strukturasi va o'zgacha yo'nalishlarini kuzatish mumkin. Qadimgi Xorazm So'gdiyona, Baqtiriya, san'atida xam devorlardagi, hayvon terisiga, toshlarga sirtga ishlangan tasvirlarda, falsafiy va ananaviy san'atni uyg'unlik xolatlarini kuzatish mumkin. Chunonchi o'tmishda tasviriy san'at turlaridan amaliy san'at haykaltaroshlik, miniatura turi sarmahsul ijod manbayi sifatida xalqimizning badiy, madaniy merosiga ajralmas bir qismi bo'lib kelgan.

ASOSIY QISM

Amir Temur davrida Samarqandda miniatura rassomchilik maktabi tashkil topdi. hozir Turkiya va Berlin kutubxonalarida saqlanayotgan ko'chirma- homaki miniatyura nusxalari XIV-XV asrlarga oid bo'lib, ularda alohida shaxslar, daraxtlar, gullar, kichik kompozitsiyalar, naqshlarda chiziqlar uyg'unligi, harakatlar aniqligi, qiyofalarning o'z o'rnida joylashtirilishi bilan ajralib turadi.

Tarixiy shaxslarning qiyofalari ham miniaturalarda aks etgan. Amir Temur qiyofasi tiriklik vaqtida aks etgan miniatyuralar hali topilmagan. Asl holatiga yaqin suratlar «Zafarnoma»ning dastlabki ko'chirilgan nusxalarida uchraydi. Uning bir muncha yorqinroq qiyofasi Hirotda (1467 y.) ko'chirilgan «Zafarnoma»da keltiriladi. Dastlab, Mirak Naqqosh boshlagan va Behzod yakunlagan ushbu miniatyurada boy kompozitsiya va serjilo bo'yoqlarning uyg'unligi ajralib turadi.

Miniatura rassomchiligining taraqqiyoti adabiyotning rivoji bilan bog'liq bo'lgan. Musavvirlar Firdavsiy, Nizomiy, Dehlaviy, so'ngra Jomiy va Navoiy asarlariga rasmlar ishlagan. XIV asrda «Jome' ut-tavorix», «Tarixi Rashidiy» kabi tarixiy asarlarga ham miniatyuralar ishlagan. Bu an'ana Temuriylar davrida ham davom ettirilib, «Zafarnoma» va «Temurnoma» asarlarida jang lavhalari tasvirlanadi. Ayrim hollarda diniy asarlarga ham Makka va Madina tasviri tushirilgan. Badiiy asarlarning ba'zilarida Muhammad payg'ambarning (yuzi niqobda) odamlar orasida turgan holati va me'rojga chiqishlariga oid lavhalar uchraydi.

International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Education and Science

Hosted Online from Warsaw, Poland on October 10th, 2022.

www.conferencepublication.com

XV asr miniaturalarining aksariyatida sharq she'riyatining qahramonlari - Layli va Majnun, Xusrav va Shirin, Rostam, jang lavhalari tasvirlanadi. Umuman miniatura san'ati Iroq, Eron, Xuroson, Movarounnahr va Hindistongacha hududda bir davrga xos badiiy-estetik hodisa edi. Bu hodisa Temuriylar bilan bog'liq bo'lib, temuriylarning Bag'dod, Sheroz, Tabriz, Hirot, Samarqand, Dehli kabi markazlarida bir necha miniatura maktablari vujudga keldi.

Samarqand miniatura maktabi XIV-XV asrning birinchi yarmida qaror topgan bo'lib, turli turkumda yaratilgan bu miniaturalarda Sharqiy Turkiston san'atiga xos bo'lgan Turkiy obrazlarda Xitoy rassomchiligi ta'siri sezilib turadi.

Samarqanddagi saroy musavvirlari Abul Xayya va uning shogirdlari Shayx Mahmud Taliliy, Pir Ahmad Bog'i Shamoliy, Muhammad bin Mahmudshoh, Darvesh Mansurlar ishlagan rasmlar nozik, bo'yoqlar ustalik bilan qo'llangan. Ularning miniatyuralari temuriylar davriga xos ov-shikor mavzuida yaratilgan. 1420 yildan keyin Boysunqur Mirzo Hirotida xattotlik va naqqoshlik ustaxonasi tashkil qilgach bu rassomlarning ayrimlari Hirotga ko'chib o'tadi. Abul hayya tarixiy asarlariga ishlagan miniatyuralarda Amir Temur va temuriylarning qiyofalari aks etsa, badiiy asarlarga ishlagan rasmlarida ham ular turli holatlarda tasvirlanadi. Xalil Sulton davrida ishlangan ayrim miniaturalar grafik tarzda, badiiy jihatdan o'ziga xos «siyohi qalam» uslubida ishlangan. Temur hayotlik davrida uning saroy devorlarida shoh va shahzodalar bor bo'yida tasvirlanib, haqiqiy portret janrini Kamoliddin Behzod shakllantirdi. Umuman, Temur va temuriylarning qiyofalari tasvirlangan ko'plab miniaturalar dunyoning turli kutubxonalarida saqlanmoqda. Ularning aksariyatida rasm chizilgan davr yoki rassom, joy, maktab ko'rsatilmagan. Biroq, bu miniaturalarda nur sochib turgan quyoshsimon sherning boshi tasvirlangan tug'-Temurning gerbi uning saroyi peshtoqida, Xalil Sulton va Ulug'bek zarb qilgan tangalarda uchraydi. Shuningdek, tabiat tasvirida to'q yashil va jigarrang ko'pligi, kiyimlar turkiy millatga xos bo'lganligidan bu miniaturalar Samarqand miniatyurachilik maktabiga mansub deyish mumkin. Chunki, Hirot va Sheroz miniatyuralari qahramonlarining kiyimlari boshqacharoqdir. Samarqand maktabi miniatyurachilari vakillari kompozitsiya yaratish va manzara tasvirida mahoratlidirlar. Ulug'bek davrida mashhur bo'lgan xattot va musavvir asli Obivardlik Sulton Ali Boverdiy miniatyuralari chiziqlarning keskinligi, ranglarning yorqinligi bilan o'ziga xosdir. Samarqand maktabiga xos bo'lgan 18 ta miniatyura Nizomiyning «Xamsa» asariga va 49 ta miniatyura «Shohnoma» asariga ishlangan bo'lib hozir Turkiya kutubxonasida saqlanadi. Ulug'bek davrida as-So'fiyning «Siljimas yulduzlar ro'yhati» asariga ishlangan miniaturalarda xaritalar qizil va qora doiralar bilan katta va kichik yulduzlarning joylashishi ko'rsatilgan bo'lib, grafik tarzda rang bermay, qora siyohda

International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Education and Science

Hosted Online from Warsaw, Poland on October 10th, 2022.

www.conferencepublication.com

chizilgan. Yulduz turkumi oddiy xalq vakili qiyofasida tasvir etiladi. Sharq miniaturachiligida oddiy xalq hayoti mavzui temuriylar davrida paydo bo'lgan. Masalan, «Samarqand masjidini qurish», «Iskandar devorini bunyod etish», «Ko'chmanchilar turmushi», «Jamshidning oddiy xalqqa hunar o'rgatishi mavzuidagi miniatyuralar bunga misoldir.

XULOSA

XIV asrning oxiri XV asr Markaziy Osiyo, aniqrog'i, Movarounnahr va Xuroson tarixida o'rta asr uchun oliy darajadagi madaniy – manaviy yuksalish davri bo'ldi. Bu yuksalish Markaziy Osiyoda uyg'onish davrining tiklanishi va oliy darajadagi sivilizatsiyaga qo'shgan hissasi bilan atash mumkin. Bu yuksalishlar xalqimizning keyingi madaniy rivojlanishiga katta zamin yaratdi.

ADABIYOTLAR

1. Axmedov N., Badirov A. Amir Temur va Temuriylar davri tarixiga kirish (ma'ruzalar matni). – Samarqand: Zarafshon, 1999. – 74 b.
2. Boboyev X.B. Amir Temur va temuriylar saltanati. – T.: Kamalak, 1996. – 200 b
3. Nabiyeu M.N Rangshunoslik. T., "O'qituvchi", 1955.
4. Abdullaev N. San'at tarixi. Toshkent: "San'at", 2001
5. Abdurasulov S., Boymetov B., Tolipov N. Tasviriy san'at. T., 2006.